

A photograph of two children in a classroom. The child in the foreground is wearing a blue winter jacket with a fur-lined hood and glasses, smiling at the camera. The child in the background is wearing a black winter jacket and a patterned hat, sitting at a desk and writing in a notebook. The room has a window with a view of the outdoors and a potted plant on the desk.

Inspiratie voor een gezond
binnenmilieu op scholen,
woningen en kindercentra

December 2009

Inleiding

Deze brochure is bedoeld ter ondersteuning van iedereen die op lokaal niveau aan de slag wil met het binnenmilieu in scholen, woningen en kindercentra. Het bevat ter **inspiratie** initiatieven door het hele land op het gebied van binnenmilieu en links naar handige websites. Het onderdeel **instrumenten** kunt u raadplegen om u te ondersteunen bij de planvorming of keuze van maatregelen om het binnenmilieu te verbeteren. Onder het onderdeel **kennis** vindt u een greep uit relevante producten. Hier vindt u ook een overzicht van organisaties die over kennis beschikken op het gebied van binnenmilieu. Tot slot vindt u onder het onderdeel **geld** een aantal subsidiemogelijkheden voor financiering van activiteiten op gebied van het binnenmilieu.

Mensen zijn gemiddeld 85% van hun tijd binnen, waarvan 70% in hun eigen woning. De kwaliteit van het binnenmilieu wordt o.a. beïnvloed door bouwwijze en materialen, inrichting, ventilatievoorzieningen, ligging (grondwater, zonnestand), het aantal bewoners, hun gedrag (roken, hobby's, aanwezigheid huisdieren, ventilatie), weersomstandigheden en de buitenlucht. Allerlei stoffen die in het binnenmilieu vrijkomen, zoals vocht, tabaksrook en radon, kunnen zich bij onvoldoende ventilatie ophopen. De concentraties stoffen zijn in het binnenmilieu vaak hoger dan buiten. De gezondheidseffecten die optreden als gevolg hiervan zijn zeer divers en variëren van klachten zoals vermoeidheid, hoofdpijn en geïrriteerde ogen tot (verergering van) astma, en hart- en vaatziekte.

Het Kennis en InformatiePunt Milieu & Gezondheid van het RIVM heeft deze brochure samengesteld naar aanleiding van de werkconferentie 'Op weg naar een gezonde fysieke leefomgeving' op 10 september 2009.

Deze brochure geeft een beknopt en dus geen uitputtend overzicht. Relevante aanvullingen kunt u per e-mail doorgeven aan het Kennis en InformatiePunt Milieu & Gezondheid (kip-mg@rivm.nl). Ook voor het nabestellen van een papieren exemplaar kunt u op dit e-mailadres terecht. De brochure is ook digitaal beschikbaar op www.rivm.nl/milieuportaal/dossier/milieuengezondheid.

Inspiratie

Dit deel geeft ter inspiratie eerst algemene tips en daarna relevante weblinks en voorbeelden uit een nieuwsattendering binnenmilieu.

Tips

Als u aan de slag wilt gaan met het binnenmilieu, lees dan onderstaande tips even door. Hierin staan valkuilen en aanbevelingen uit de praktijk die betrekking hebben op het binnenmilieu.

- Verschillende aspecten van het binnenmilieu hangen vaak samen, een integrale aanpak van binnenmilieuproblematiek is noodzakelijk om nieuwe problemen te voorkomen.
- Denk bij energiebesparende maatregelen ook aan het belang van een goede ventilatie.
- Zorg dat ventilatiesystemen niet teveel herrie maken.
- Naast ventilatie is adequate zonwering essentieel om de temperatuur in hete periodes beheersbaar te maken (klimaatbestendig bouwen).
- Geef voorlichting over binnenmilieu op een moment dat mensen er open voor staan, bijvoorbeeld bij een verhuizing, wanneer men bezig is met inrichten van de babykamer en het huis kindvriendelijk maken etc.

Handige weblinks

Naar een beter binnenmilieu

Dit informatieboekje gaat in op verschillende aspecten van binnenmilieu problemen en geschikte maatregelen ter voorkoming van deze problemen. Het richt zich vooral op scholen.

www.vng.nl/smartsite.dws?id=64163

SenterNovem: Frisse Scholen

Het Frisse Scholenproject heeft tot doel om scholen te stimuleren minder energie te verbruiken en het binnenmilieu te verbeteren: ISOLEREN én VENTILEREN. Op de website staat informatie over het opstellen van een programma van eisen, subsidies, praktijkvoorbeelden en instrumenten. De informatie ondersteunt schoolbesturen, schooldirecties en gemeentelijk adviseurs onderwijs(huisvesting) in de aanpak van het energiegebruik en het binnenmilieu van scholen.

www.senternovem.nl/frissescholen/index.asp

De frisse basisschool

In dit rapport worden de thema's luchtkwaliteit, ventilatie, behaaglijkheid, hygiëne en energiebesparing in onderlinge samenhang besproken. Het is gebaseerd op de overtuiging dat alleen een integrale aanpak de kwaliteit van de binnenlucht in scholen daadwerkelijk zal verbeteren.

<http://ggdijszelland.nl/Projecten/Projecten-GGD/Project-Frisse-Scholen>

Suggestie voor lokaal gezondheidsbeleid

Dit document beschrijft de inzet en mogelijke rollen van gemeenten om een gezond binnenmilieu te creëren in woningen, kindercentra en scholen. Daarnaast geeft het een kort overzicht van de oorzaken van een slecht binnenmilieu.

www.ggd Kennisnet.nl/kennisnet/paginaSjablonen/raadplegen.asp?display=2&atoom=44034&atoomsrt=2&actie=2

Uit de nieuwsattending binnenmilieu

Onderstaande voorbeelden komen uit een wekelijkse nieuwsattending verzorgd door het Kennis en Informatie Punt Milieu en Gezondheid (KIP-mg) van het RIVM. Heeft u ook interesse voor deze attending? Mail naar kip-mg@rivm.nl.

Verdeelsleutel budget verbetering binnenmilieu bekend

Staatssecretaris Dijkma heeft bekendgemaakt op welk bedrag elke gemeente kan rekenen, in het kader van de stimuleringsmaatregel om het binnenmilieu op scholen te verbeteren. Amsterdam ontvangt met EUR 5.046.293 het grootste budget, Schiermonnikoog met EUR 4.330 het laagste budget. Voorwaarde is wel dat de gemeente dit bedrag verhoogt met 40%.

120 Miljoen euro voor onderhoud scholen

Boven op de 36 miljoen euro die dit jaar al werd gereserveerd voor het energiezuiniger maken van scholen en verbeteren van het binnenklimaat komt er in 2010 nog eens 120 miljoen euro bij. Daarvan is 77 miljoen bestemd voor het basisonderwijs en 41 miljoen voor het voortgezet onderwijs. Een deel van het geld is bestemd voor duurzame innovaties. Het departement van minister Plasterk investeert de komende jaren ook in de restauratie van monumenten.

Ventilatie in nieuwbouw vaak slecht

Het is slecht gesteld met het onderhoud van ventilatiesystemen in nieuwbouwwoningen, zo blijkt uit een onderzoek van TNO. Volgens de onderzoekers wordt in 30 tot 65% van de woningen de vereiste ventilatiecapaciteit niet gehaald en in 90% van de woningen wordt het acceptabele geluidsniveau van de installaties overschreden. Een goed functionerend ventilatiesysteem blijkt zelfs een haast onmogelijke zaak.

Nieuw expertisecentrum voor scholen

De drie noordelijke provincies willen een expertisecentrum voor scholen oprichten. Dit centrum moet kennisuitwisseling en samenwerking bevorderen met als doel: duurzame schoolgebouwen. Scholen dus die energiezuinig zijn en een gezond binnenklimaat hebben. Gedeputeerden Tanja Klip-Martin (Drenthe), Rudi Slager (Groningen) en Hans Konst (Fryslân) hebben deze actie uit het 100.000 woningenplan vandaag bekendgemaakt. De noordelijke bestuurders vinden het hoog tijd om serieus werk te maken van een gezonde leer- en werkomgeving voor leerlingen en leraren. Een energiezuinig en fris schoolgebouw zou volgens hen vanzelfsprekend moeten zijn.

Prestigieuze flats maken bewoners ziek

De twee nieuwe prestigieuze woontorens in Almere Stad blijken erg zieke gebouwen. 'Horrorgebouwen', zegt letselschadeadvocaat Martin de Witte. Tientallen bewoners zijn beroerd geworden door een slecht aangebracht ventilatiesysteem en verkeerde ruiten. Eigenaar Vesteda wist op 't nippertje een rechtszaak van boze bewoners te vermijden door deze voor tienduizenden euro's uit te kopen.

Onderzoek TNO naar luchtkwaliteit woningen

Bewoners van Actium-woningen in Berggierslanden hebben bij de rechtbank in Assen een verzoek ingediend voor een TNO-onderzoek naar de luchtkwaliteit in hun huizen. Verhuurder Actium is verbaasd. Volgens manager onderhoud Bert Huizing had de woningcorporatie vorige maand al opdracht gegeven aan TNO voor een onderzoek.

Rijksbouwmeester luidt noodklok onderwijs

De gezondheid en schoolprestaties van meer dan een miljoen Nederlandse kinderen staat onder druk. Zo luidde Rijksbouwmeester Liesbeth van der Pol de noodklok aan de vooravond van de bespreking van haar rapport 'Gezond en goed, scholenbouw in topconditie' in de Tweede Kamer.

Instrumenten

Hieronder staan instrumenten en handreikingen die u kunnen ondersteunen bij het creëren van een gezond binnenmilieu.

GGD-richtlijnen

Deze richtlijnen geven inzicht en handelingsperspectieven voor verschillende milieu-gezondheidsproblemen. Op het gebied van binnenmilieu zijn o.a. richtlijnen verschenen over: asbest in woningen; beoordelen van ventilatie op scholen; gezonde woningbouw; koolmonoxide in woon- en verblijfsruimten; voorlichting gezond wonen. Eind 2009 verschijnt nog een richtlijn over ventilatie in woningen.

www.rivm.nl/milieuportaal/bibliotheek/richtlijnen

De GGD-eendagsmethode met ventilatieadvies op maat

De eendagsmethode wordt momenteel landelijk uitgevoerd. De komende vijf jaar krijgt elke basisschool met natuurlijke ventilatie een bezoek van de GGD. Zij voeren metingen uit en geven een advies op maat. De school krijgt een informatiepakket, een beknopt bouwtechnisch advies en een CO₂-meter. Bij het advies wordt ook gekeken naar de samenhang met energiebesparingsmaatregelen.

www.vrom.nl/pagina.html?id=35465&term=scholen+binnenmilieu

Scholensklimaatcampagne Energieke Scholen 2009-2010

De scholencampagne Energieke scholen start in het najaar en kent twee belangrijke onderdelen gericht op de twee specifieke doelgroepen: voor basisscholen een lespakket en instrumentarium voor energie- en binnenmilieuvragen (EBA) en voor gemeenten en schoolbesturen financiële arrangementen. Streven is dat de gemeente en de school een intentieverklaring tekenen over het inplannen en uitvoeren van de aanbevelingen van het EBA.

www.energiekescholen.nl

Servicecentrum Scholenbouw

Het Servicecentrum Scholenbouw (SCS) ontwikkelt en verspreidt kennis over geïntegreerde aanbestedingstrajecten bij scholenbouw. Het SCS heeft een afwegingstool ontwikkeld voor de kansen van geïntegreerd aanbesteden bij scholenbouw. Zij richt zich daarbij primair op schoolbesturen en gemeenten.

www.scsb.nl

Energie en Binnenmilieu Advies voor scholen (EBA)

Scholen in het primair en voortgezet onderwijs kunnen binnenkort aanspraak maken op extra financiële ondersteuning voor het opknappen van hun gebouwen. In totaal gaat het om een bedrag van 165 miljoen euro. Dit geld kan worden gebruikt voor het verbeteren van de ventilatie en energiebesparende aanpassingen aan schoolgebouwen.

De regeling wordt uitgevoerd door CFI, een uitvoeringsorganisatie van het ministerie van OCW. Specifieke informatie over de regeling en benodigde aanvraagformulieren zijn verkrijgbaar op de site van CFI.

www.cfi.nl

Bij de subsidieaanvraag moet ook een Energie en Binnenmilieu Advies (EBA) ingediend worden dat is uitgevoerd door een onafhankelijke deskundige die gecertificeerd is voor het energieprestatieadvies (EPA) utiliteitsgebouwen (BRL9500-4). Op de site van KBI staan bedrijven die hiervoor gecertificeerd zijn. Kies dan voor 'Beoordeling richtlijn 9500' en daarbinnen voor '4. Maatwerkadvies Utiliteitsgebouwen'.

www.kbi.nl

Toetslijst Gezond en Veilig Wonen

De toetslijst geeft inzicht waar gezondheidsrisico's in woningen kunnen optreden en is geschikt voor zowel huurders als eigen-woningbezitters.

www.toetslijstgezondwonen.nl

Woon ik wel gezond? –test

Deze test geeft aan hoe gezond een woning is en hoe de woning gezonder kan worden gemaakt.

www.vrom.nl/woonikwelgezond

De ventilatie toets

De ventilatietoets is ontwikkeld voor woningen met natuurlijke ventilatie. Hierin wordt gevraagd naar de ventilatieomstandigheden in diverse vertrekken. Op het eind wordt een totaalscore gegeven, ook worden er verbetertips aangereikt.

www.woonbond.nl/rekenen/ventiltoets.php

De gezondheidskaart

Met de gezondheidskaart kan een consument in kaart brengen hoe 'gezond' een woning is. De verschillende kwaliteitsaspecten zijn op de gezondheidskaart afzonderlijk getalmatig in kaart gebracht. Met de kwaliteitskaart zijn alle aspecten in beeld gebracht die in het Bouwbesluit staan.

www.vrom.nl/pagina.html?id=2706&sp=2&dn=w379

Symposium Gezond en Zuinig bouwen

Het symposium Gezond en zuinig bouwen, georganiseerd in het kader van het Lente-akkoord, ging in op de vragen: 'Hoe realiseer je energiezuinige, gezonde, comfortabele en betaalbare woningen?' en 'Hoe staat het met het binnenmilieu in recent opgeleverde nieuwbouwwoningen?' Het verslag is online te lezen. Hierin staat ook een interessante checklist van tien controlepunten om de bouw te controleren.

www.lente-akkoord.nl/25-juni-2009

Kennis

Hieronder staan activiteiten van diverse instanties uitgelicht die kunnen helpen bij het creëren van een gezond binnenmilieu. Via de aangegeven weblink kunt u meer informatie vinden over deze activiteit. Daarnaast is er een overzicht van organisaties in Nederland die kennis hebben van verschillende binnenmilieuaspecten.

Kennis- en InformatiePunt Milieu en Gezondheid (KIP-mg)

Het KIP-mg verzamelt en ontsluit wetenschappelijke informatie over diverse onderwerpen voor nationale en lokale beleidsmakers. Het biedt rapportages, workshops, kennisnetwerken en ondersteuning aan nationale en lokale beleidsmakers. Voor vragen op dit gebied kunt u een email sturen naar kip-mg@rivm.nl.

www.rivm.nl/milieuportaal/dossier/milieuengezondheid

Handboek binnenmilieu 2007

Dit handboek dient als naslagwerk voor de GGD bij het behandelen van vragen en klachten over de kwaliteit van het binnenmilieu van woningen in relatie tot de gezondheid. Het handboek is in eerste instantie bedoeld voor medewerkers Medische milieukunde bij gezondheidsdiensten (GGD), maar ook anderen kunnen baat hebben bij de geboden informatie. Het handboek geeft informatie over factoren die van belang zijn voor de kwaliteit van het binnenmilieu.

www.rivm.nl/milieuportaal/onderwerpen/binnenmilieu/handboek-binnenmilieu.jsp

Praktijkboek gezonde gebouwen

Het Praktijkboek Gezonde Gebouwen biedt praktische handvatten voor gezond ontwerp, beheer en onderhoud van gebouwen en installaties. Dit naslagwerk is ingedeeld in themacahiers, geschreven door deskundigen binnen het vakgebied.

www.gezondegebouwen.nl

Katern binnenmilieu

In het katern binnenmilieu wordt de huidige binnenmilieusituatie in Nederland beschreven samen met recente wetenschappelijke ontwikkelingen. Deze informatie wordt vergeleken met het huidige binnenmilieubeleid uit de Nationale Aanpak Milieu en Gezondheid 2008 en geeft aan waar mogelijk nieuwe beleidsinzet wenselijk is.

www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/630789003.html en

www.rivm.nl/milieuportaal/dossier/milieuengezondheid/themas/binnenmilieu

Organisatie	Type activiteiten						Actuele binnemilieu	
	Beleids	Onderzoek	Informatie/advies	Praktijk/Uitvoering	Anders	Aanpak binnemilieu-klachten	Asbest en minerale kunstvezels	
Voor een uitgebreid overzicht, zie www.rivm.nl/milieuportaal/milieugezondheid/wie-doet-wat-in-nederland								
Astma Fonds www.astmafonds.nl	•	•	•	•		•		
BBA Binnenmilieu www.binnenmilieu.nl		•	•			•	•	
Deerns Raadgevende Ingenieurs BV www.deerns.nl		•		•		•		
DHV B.V. http://www.dhv.nl	•	•	•	•		•		
Gezondheidsraad www.gr.nl			•					
ICS Adviseurs www.icsadviseurs.nl	•	•	•			•		
Instituut voor Studie en Stimulering Onderzoek (ISSO) www.issso.nl	•		•	•		•		
International Society of Indoor Air Quality and Climate www.isiaq.nl		•	•			•		
LBP, Lichtveld, Buis en Partners www.lbp.nl			•	•		•		
Nederlands Normalisatie-Instituut www.nen.nl		•	•				•	
Nederlandse Technische Vereniging Voor installaties in gebouwen www.tvvl.nl		•	•					
Nationaal Instituut voor Gezondheidsbevordering en Ziektepreventie (NIGZ) www.nigz.nl		•		•	•	•		
Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu www.rivm.nl		•	•			•	•	
SenterNovem www.senternovem.nl	•	•	•	•	•			
Stichting Bouwresearch (SBR) www.sbr.nl			•	•	•	•		
Stichting Passief Bouwen www.passiefbouwen.nl	•	•	•	•	•			
Stichting VAC PuntWonen www.vacpuntwonen.nl	•	•	•	•		•		
Technische Universiteit Eindhoven http://www.tue.nl		•			•	•		
TNO, Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek www.tno.nl	•	•	•	•	•	•	•	
Universiteit Delft, OTB www.otb.tudelft.nl	•	•	•			•		
Vereniging Integrale Bio-Logische Architectuur (VIBA)/Stichting Viba Expo (SVE) www.vibavereniging.nl www.sveweb.nl	•		•	•		•	•	
Vereniging Nederlandse Woonbond Woonbond kennis- en adviescentrum (WKA) www.woonbond.nl	•		•			•		
Platform Binnenmilieu Scholen www.gezondbinnen.nl	•				•	•		
Platform binnenmilieu www.gezondbinnen.nl	•		•		•	•		
Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer www.minvrom.nl	•		•	•		•	•	
Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport www.minvws.nl	•							
Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap www.minocw.nl	•					•		
Energie Onderzoekscentrum Nederland www.ecn.nl								
DWA www.dwa.nl	•	•	•	•		•		

Platform Woninginstallaties

Deze site probeert zowel gebruikers als installateurs te informeren over een goed gebruik, installatie en onderhoud van installaties in woningen.

www.platform-woninginstallaties.nl

ISSO publicaties

ISSO schrijft normstellende publicaties voor de installatietechniek. De ISSO-publicaties gaan over innovatieve installatie- en sanitaire systemen en zijn breed geaccepteerd in de installatiesector. Enkele publicaties op het gebied van binnenmilieu zijn:

ISSO 63 Beheer en onderhoud van ventilatiesystemen in woningen en woongebouwen

ISSO 89 Binnenklimaat scholen

Het ISSO heeft in 2008 het actieplan 'Gezonde ventilatie in woningen' opgezet.

www.issso.nl

NEN normen

De NEN (Nederlandse Norm) werkt aan normontwikkeling voor een breed scala aan werkterreinen. Op het gebied van binnenmilieu zijn er vele normen voor bepalingsmethoden en beoordeling van binnenmilieu parameters zoals ventilatieniveaus, formaldehyde metingen en schimmelbepalingen.

www.nen.nl

GELD

Hieronder staan links naar subsidieregelingen die u kunnen helpen een gezond binnenmilieu te creëren.

Scholen

Subsidie wijzer Frisse Scholen

Op veel scholen is het energiegebruik onnodig hoog en de kwaliteit van het binnenmilieu slecht. De subsidiewijzer Frisse Scholen biedt een handig overzicht van nationale, provinciale en lokale (subsidie)regelingen van waaruit financiële bijdragen voor verlaging van energielasten en verbetering van het binnenmilieu mogelijk zijn. De subsidiewijzer zal regelmatig worden geactualiseerd zodat u altijd een actueel overzicht heeft.

www.senternovem.nl/frissescholen/publicaties/subsidiewijzer_frisse_scholen.asp

Woningen

Meer met Minder

Meer Met Minder is het nationale energiebesparingsprogramma voor de bestaande bouw. De stichting voert het convenant 'Meer Met Minder' uit, dat ministeries, bouwbedrijven, energiebedrijven, installatiebedrijven en woningcorporaties in 2008 met elkaar sloten. Doel is dat in 2020 2,4 miljoen bestaande woningen en andere gebouwen blijvend 30 procent minder energie gebruiken. Meer met Minder maakt het u makkelijk om energie te besparen in uw huis of kantoor onder andere door middel van glisolatie.

www.meermetminder.nl

EIA: investeren in energiebesparing en duurzame energie

De EIA is bedoeld voor ondernemers die willen investeren in energiebesparende technieken en de toepassing van duurzame energie in hun onderneming (o.a. woningcorporaties). Dankzij de tijdelijke verruiming van de Energie Investeringsaftrek (EIA) zijn lagere kosten voor investeringen in het energielabel van bestaande huurwoningen mogelijk. Het gaat om investeringen gedaan tussen 1 juni 2009 en 1 december 2010. In totaal is voor deze maatregel € 277,5 miljoen extra beschikbaar.

www.senternovem.nl/eia/index.asp

Regeling Groenprojecten

Deze regeling stimuleert door middel van fiscale voordelen voor spaarders of beleggers investeringen in verschillende soorten energiezuinige nieuwbouw. Banken kunnen door het belastingvoordeel voor spaarders of beleggers in “groene” projecten een lening met lagere rente dan de marktrente verstrekken. Als het project past binnen de gestelde (deel) categorieën en voldoet aan de voorwaarden voor groene financiering, kan de bank voor de initiatiefnemer bij SenterNovem een groenverklaring voor het project aanvragen.

Als de verklaring is afgegeven, mag de bank groene financiering verstrekken. De categorieën projecten die in aanmerking komen voor groene financiering zijn zeer divers; bijvoorbeeld duurzame utiliteitsbouw, duurzame nieuwbouw of woningverbetering.

www.senternovem.nl/groenbeleggen

Subsidie Maatwerkadvies

De overheid wil woningeigenaren stimuleren om energiebesparende maatregelen te nemen in de eigen, bestaande woning. Woningeigenaren die een maatwerkadvies afnemen van een gecertificeerde adviseur, komen eenmalig in aanmerking voor een subsidie van maximaal € 200,-. Wanneer maatregelen uit het maatwerkadvies worden genomen en zorgen voor een energiebesparing van 20-30%, kunt u tot maximaal 750 euro subsidie krijgen. De Tijdelijke subsidieregeling Maatwerkadviezen voor woningen wordt uitgevoerd door SenterNovem in opdracht van het ministerie van VROM WWI. Het betreft een tijdelijke maatregel die loopt tot 31 december 2010 (of eerder, indien het budget is uitgeput). In totaal kunnen circa 50.000 woningeigenaren een subsidie ontvangen voor een maatwerkadvies.

www.senternovem.nl/maatwerkadvies

Overig

Energiesubsidiewijzer

De energiesubsidiewijzer geeft één compleet en actueel overzicht van subsidies en andere financiële regelingen op het gebied van energiebesparing.

www.energiesubsidiewijzer.nl

Tot slot

Het Kennis- en InformatiePunt Milieu & Gezondheid (KIP-mg) van het RIVM verzamelt en ontsluit wetenschappelijke informatie over diverse onderwerpen voor nationale en lokale beleidsmakers. Het biedt rapportages, workshops, kennisnetwerken en ondersteuning aan nationale en lokale beleidsmakers. Voor het onderwerp binnenmilieu verzorgt het KIP-mg o.a. nieuws- en literatuurattendingen, verricht het onderzoek naar de effecten van een ongezond binnenmilieu en ontsluit het kennis en instrumenten voor een gezond binnenmilieu.

Het KIP-mg heeft deze brochure samengesteld naar aanleiding van de werkconferentie 'Op weg naar een gezonde fysieke leefomgeving' in opdracht van het Ministerie van VROM. Mocht u op- of aanmerkingen hebben dan kunt u die per e-mail doorgeven op kip-mg@rivm.nl. Ook voor het bestellen van een papieren exemplaar kunt u op dit e-mailadres terecht.

Deze brochure is digitaal beschikbaar op www.rivm.nl/milieuportaal/dossiers/milieuengezondheid

